

**NEWSLETTER A WEB ČGS:
ALTERNATIVNÍ ZDROJE DAT PRO VÝZKUM
ČASOVÉ A PROSTOROVÉ FLEXIBILITY PRÁCE
ČESKÝCH GEOGRAFŮ**

SVOBODA, P. (2015): Newsletter and web CGS: alternative data sources for research of temporal and spatial flexibility of working of Czech geographers. Informace ČGS, 34, 2, pp. 17–37. – Among the most significant changes in the nature of labour in past decades is an increasing rate of temporal and spatial flexibility of work. These changes give rise to the need to review the current methodological insights into the relationships between home and work in spatial, temporal and functional terms. This flexible relationship, represented also as an adaptation strategy, is largely determined by both the inner subjective preference of individuals representing labour forces, which leads them to delimit spatial and temporal borders between professional and personal life on one hand, and external labour market pressure on the other. The article offers a discussion of new possible data sources for measuring spatial and temporal flexibility of work through the case study of Czech geographers. Although alternative data sources from the web and Newsletter of Czech Geographical Society used in this case study cannot fully describe such a complex phenomenon as work-related flexibility, it can help us to ascertain the significant conclusions about changes in the nature of work of Czech geographers. The aim of this article is to discuss forms of adaptation strategies (e.g. temporal and spatial flexibility of work) which are linked to the changes in the nature of work and its utilization of time and space.

KEY WORDS: labour flexibility – Czech Geographical Society – geographical Newsletter – web CGS – labour geography

Článek vznikl za podpory projektu Grantové agentury Univerzity Karlovy v Praze č. 898313 „Flexibilita a lokalizace práce v pražském metropolitním regionu“.

1. Úvod

V posledních dekadách dochází v Česku k výrazné diferenciaci forem práce, které nesou základní atribut „neukotvenosti“ v časovém, prostorovém i funkčním pojetí. Širší procesy sociální transformace společně s makroekonomickými změnami a rozvojem informačních a komunikačních technologií, které přenesly řadu ekonomických i sociálních aktivit do tzv. „virtuálního“ prostoru, podnítily proměnu a rozrůznění forem práce nikoli pouze v sektorovém či odvětvovém smyslu (terciarizace ekonomiky, vznik IT jako ekonomického odvětví), ale zejména ve vnitřním pojetí práce jako takové. Na jednu stranu příznivá skutečnost, že dochází k posunu v pojetí práce jako tvorby nadhodnoty, či způsobu obživy, směrem k vnímání práce jako zábavy, způsobu sebereflexe, komunitního působení či vyplnění volného času, však na druhou stranu přináší celou řadu sociálních, kulturních, ekonomických i prostorových důsledků (Standing 1999). V posledních dekadách navíc dochází k signifikantní proměně využití času a prostoru pro práci a k jejich prolínání, či splynutí s časem a prostorem využitým pro jiné lidské aktivity (Lee a kol. 2007). Příkladem může být bezesporu tzv. „e-práce“, komunikace prostřednictvím e-mailů či mobilních telefonů,

práce z domova, z dopravního prostředku či taková práce, k jejímuž výkonu je její časové a prostorové ukotvení v podstatě irelevantní, neboť se dohrává ve virtuálním prostoru a svou fenomenologickou podstatou představuje spíše přenos informace než tvorbu fyzického díla. Lze tedy předpokládat, že zvyšující se časová a prostorová flexibilita práce je typická spíše pro práci založenou na mentální činnosti, jejímž příkladem je bezesporu i akademická sféra, kde jsme v posledních dekádách svědky výrazné „virtualizace“ práce. K té dochází prostřednictvím vývoje informačních a komunikačních technologií (elektronická komunikace, elektronizace zdrojů a knihoven, elektronické vědecké databáze či rozhraní pro institucionální komunikaci, výuku, „e-learning“ atp.). Právě vývoj informačních a komunikačních technologií společně s výše uvedenou proměnou vnitřního pojetí práce, tlakem na ekonomickou konkurenceschopnost a transformaci institucionálního rámce práce pak umožňuje vytvářet poměrně heterogenní prostředí možností a limitů využití času a prostoru pro práci, v rámci kterého si aktéři volí vhodnou adaptační strategii jejich využití (tzv. časová a prostorová flexibilita práce). Tato různorodost a nepravidelnost využití času a prostoru pro práci (a její kombinace s jinými sociálními aktivitami) omezuje možnost podchycení pracovních procesů tradičními statistikami a zdroji dat. Tyto zdroje dat na jednu stranu poskytují plošné údaje o struktuře pracovního trhu či dojíždky za prací (Svoboda a kol. 2014), jejich zaměření na strukturu však značně omezuje potenciál vysvětlit časové a prostorové adaptační strategie práce aktéra-zaměstnance, jenž reprodukuje sociálně-pracovní prostor skrze „...měřítko každodenního života, kde práce, zaměstnanecké procesy a vazby probíhají na bázi den za dnem“ (Castree a kol. 2003, s. 64).

Právě odkaz Hägerstrandovy (1970) časoprostorové geografie, který se stal inspirací pro teorii strukturace Anthonyho Giddense (1984), nalézá v poslední dekádě četná metodická oživení, zejména díky rozvoji mobilních a komunikačních technologií (ICT), jež umožňují podchytit činnosti aktéra v časoprostoru. Zároveň však svým kvantitativním rozsahem umožňují organicky zaznamenat strukturální charakteristiky vybraných sociálních činností z hlediska prostoru i společnosti. Tato potřeba syntetického pojetí voluntaristicko-deterministické premisy při studiu vybraných témat, skupin či území vyúsťuje v poslední dekádě, jak upozorňuje Wilson (2012), k masovému uplatnění analýz alternativních (virtuálních) dat, webových analýz či nově lokalizačních dat mobilních telefonů (tzv. Location Based Services). K tomuto uplatnění dochází v širokém spektru sociálně-geografických témat (Andrienko a kol. 2010; Alkindi, Bouazza 2010; Ahas a kol. 2009; Novák, Temelová 2012; Novák, Novobilský 2013 aj.).

Tento článek si klade za cíl na příkladu komunity českých geografů prověřit předpoklad o vývojových tendencích směřujících k (ne)ukotvenosti prostorových a časových vzorců práce prostřednictvím alternativních (virtuálních) dat o využívání Newsletteru a webu České geografické společnosti (dále jen ČGS), které představují relativně dlouhodobý a integrovaný zdroj informací o aktivitách české geografické obce. Díky možnosti sledování kódu prohlížeče uživatelů webu je možné shromažďovat a sumarizovat anonymní data o návštěvnosti webových stránek z hlediska času, prostoru a dalších technických i demografických ukazatelů, které mohou být východiskem pro analýzu využití času a prostoru pro práci. Druhým dílčím cílem předkládaného článku je definovat možnosti rozvoje virtuální komunikace ČGS, které by v budoucnu mohly rozvíjet vzájemnou

komunikaci a informovanost při tvorbě české geografické komunity. Poněkud netradiční výběr geografické komunity jakožto předmětu výzkumu byl zvolen jednak s ohledem na publikační zaměření časopisu, jenž přináší informace z řad české geografické komunity, a dále pak i s ohledem na soudobou relevanci vývoje časových a prostorových atributů pracovního procesu v akademické sféře, kterou v posledních dekádách významným způsobem modifikovala elektronizace práce. V neposlední řadě sehrála roli i oborová příslušnost autora a díky jeho působení v České geografické společnosti i dostupnost široké základny dat nutných pro tuto empirickou studii. Vzhledem k těmto faktorům výběru je nutné zdůraznit, že závěry předloženého výzkumu nemohou plně posloužit k zobecnění vývojových trendů atributů práce pro celou akademickou sféru nebo populaci, nýbrž představují východisko pro reflexi geografické komunity.

Následující část textu uvádí čtenáře do studia flexibility práce v teoretické rovině, představuje vybrané stěžejní koncepty, které se tématem zabývají, a stručně diskutuje problematiku geografického výzkumu časoprostorového chování uživatelů webu. Dále je představena metodika sběru a analýzy dat o návštěvnosti webových stránek ČGS prostřednictvím nástroje Google Analytics, která je zásadní pro provedenou empirickou studii. V další části článku jsou diskutována zjištění plynoucí z analýzy a nakonec jsou vyhodnoceny závěry provedeného výzkumu.

2. Flexibilita práce a její virtualizace jako sociálně-ekonomický fenomén

Výzkumy pracovních vztahů můžeme datovat od období 50. let 20. století. V dané době dominantní pojetí neoklasické lokalizační teorie (Lösch 1954; Isard 1956) v ekonomii i regionálních vědách soustředilo výzkumy převážně na lokalizační rozhodnutí firem a na zaměstnance bylo nahlíženo značně pasivně jako na vstup do produkce či lokalizační faktor (Coe, Lier 2010). Systematická pozornost výzkumu flexibility práce se v odborné literatuře objevuje od 70. let, a to zejména v souvislosti s konceptuální premisou, že přežití organizace a její úspěch na trhu souvisí se schopností zabezpečit jistou úroveň flexibility, která umožní rychlou adaptaci na konstantní změny probíhající v ekonomickém prostředí tržní ekonomiky (Burns, Stalker 1961; Duncan 1972). Zvýšení pozornosti výzkumů k flexibilitě práce od druhé poloviny 70. let souviselo zejména se širokou ekonomickou transformací z fordistické na post-fordistickou organizaci výroby. Ačkoli v odborné literatuře nepanuje zcela jednoznačná shoda na příčinách této transformace výrobního systému, který našel odraz i ve společensko-politickém systému, převládá názor, že fordizmus se stal obětí vlastního úspěchu. Jeho systém produkce založený na vědeckém přístupu „time and motion“ (pásově výroby), který výrazně zvyšoval produktivitu práce a zároveň i mzdy zaměstnanců až ke známé hodnotě pěti dolarů, dokázal saturovat trh, čímž sám sobě způsobil existenční problémy (Bell 1973). Následný vývoj přelomu 70. a 80. let umožnil díky etablování prvku ekonomické globalizace deindustrializaci, respektive terciarizaci západních zemí. Saturace trhu masové výroby spotřebního zboží vedoucí k potřebě rozvoje konkurenceschopnosti v terciarizované ekonomice reprezentované zejména vznikem nových profesí zvyšujících konkurenceschopnost

produktů (design, branding, marketing, výzkum aj.) na straně jedné, a procesy ekonomické integrace do globálního trhu, které mj. redukcí časových a prostorových bariér pro obchod a propojení prostorově separovaných trhů vytvářejí podmínky pro intenzifikaci aktivit a tlak na konkurenceschopnost aktérů (firem, regionů i zaměstnanců) na trhu práce na straně druhé, pak vyvolaly potřebu adaptabilně (flexibilně) reagovat svojí výrobou na proměňující se podmínky i potřeby trhu (Dastmalchian, Blyton 2001).

Analogicky s vývojem ekonomické reality se vyvíjely i výzkumy a teorie, které flexibilitu práce studovaly. Jejich vývoj a kritická reflexe je předmětem jiné autorovy studie (Svoboda, Ouředníček 2015), proto zde budou představeny pouze stručně nejrozšířenější koncepty. Již od 70. let probíhaly výzkumy zaměřené na pojetí problematiky flexibility práce jako dopadu procesů globalizace v post-industriální společnosti reprezentované v ekonomii zejména teorií „segmentovaného trhu práce“ (Doeringer, Piore 1971). Tato teorie rozlišující mezi trhem primárním – privilegovaným¹ – a trhem sekundárním² iniciovala vznik jedné z nejrozšířenějších teorií zabývajících se problematikou flexibility práce – „teorie flexibilní firmy“ (Atkinson 1984; Atkinson, Meager 1986). Atkinson v ní zdůrazňuje, že adaptační schopnost firmy na trhu závisí mj. i na vnitropodnikovém uspořádání pracovních sil, jež je utvářeno prostřednictvím nástrojů tzv. funkční, numerické a mzdové flexibility. Prostřednictvím aplikace nástrojů těchto tří základních druhů flexibilní organizace práce pak může být podle autora nahlíženo na rozdělení pracovníků uvnitř firmy jako na jádro³ a periferii⁴ (blíže k této diskuzi viz Svoboda, Ouředníček 2015).

Flexibilita práce se nicméně nevztahuje pouze na strategie používané zaměstnavateli k tomu, aby přizpůsobili své výrobní činnosti požadavkům trhu. Stále více se objevují názory, že flexibilita práce může být potenciálně využívána jak podniky, tak i jejich zaměstnanci jako metoda umožňující pracovníkům upravit pracovní život, pracovní prostor a pracovní dobu dle vlastních preferencí. Ty mají zvyšovat efektivitu i produktivitu práce prostřednictvím přizpůsobení času a prostoru pro práci potřebám, životnímu stylu či životnímu cyklu zaměstnanců (Chung 2006; Jepsen, Klammer 2004; Reilly 2001; Houseman 2001). Gerson a Jacobs (2009) však v této souvislosti zdůrazňují, že flexibilita práce zaměstnance v časovém i prostorovém smyslu, stejně jako jeho pocit autonomie, jsou užitečné pouze v případě, kdy jsou pracovníci schopni a ochotni je aktivně užívat. Autoři tedy upozorňují na potřebu nahlížet na flexibilitu práce a nástroje jejího uplatnění nejenom prostřednictvím institucionálních či strukturálních nastavení, ale i z pozice vůle aktéra-zaměstnance. Právě kladení důrazu na roli aktéra-zaměstnance ve svých výzkumech zdůrazňují od poloviny 90. let autoři

¹ Ve smyslu lepších pracovních a platových podmínek, perspektivou kariérního růstu a zaměstnaneckých jistot.

² Vyznačujícím se nižším platovým ohodnocením, kvalifikací a nestabilitou pracovního místa.

³ Jádro tvoří zaměstnanci na stabilních pracovních úvazcích, s jistotou zaměstnání, kteří jsou zpravidla lépe kvalifikovaní a klíčoví pro chod firmy, jsou pak výrazněji motivováni prostřednictvím mzdové flexibility, očekává se od nich flexibilita funkční a dále i časová a prostorová.

⁴ Periferními pracovníky se rozumí zaměstnanci s nestandardními pracovními úvazky, méně chránění zaměstnaneckými jistotami, jejichž počty lze upravovat skrze numerickou flexibilitu.

tzv. geografie práce (viz Herod 1995; Herod 1997; Castree 2007; Coe, Lier 2010 aj.), pro které je typická kritika jak mainstreamové – neoklasické – ekonomie za to, že nahlíží na zaměstnance v pasivní pozici jako na vstup do produkce či lokalizační faktor, tak i neomarxistické ekonomie za náhled na zaměstnance jakožto kolektivního aktéra ve značně viktimizované pozici vůči kapitálu, jeho zájmům a schopnosti akumulace, bez možnosti aktérů individuálně změnit svou pracovní-sociální trajektorii. Autoři geografie práce při svých výzkumech zdůrazňují potřebu náhledu na pracovní síly optikou paradigmatu aktér-struktura, tedy jako na aktéra-zaměstnance, jenž spoluvytváří a reprodukuje sociálně-pracovní prostor na pracovišti i mimo něj prostřednictvím zkušenosti plynoucí z vlastní každodennosti. Epistemologicky se opírá o odkaz kritického realizmu Anthonyho Giddense (1984) a Hägerstrandovské (1970) časoprostorové geografie. Na pracovní síly je tudíž nahlíženo jako na aktéra-zaměstnance, jenž má v rámci existujících strukturálních nastavení do značné míry možnost sám rozhodovat o svém pracovním procesu a reprodukovat tak sociální prostor i jeho fyzické atributy, včetně jeho lokalizace, prostorové (ne)ukotvenosti či využití disponibilního času, prostoru i ICT pro práci. Právě toto teoretické východisko zdůrazňující individuální schopnost jednat (agency of actor) se stalo v posledních dekádách značně rozšířeným jak v geografických výzkumech pracovního trhu (Herod 2001; Rutherford 2010; Wills 2009; Lier 2007; Lier 2012; Coltrane 2000; Castree 2007), tak i v tzv. „uživatelsky orientovaných výzkumech“ zaměřujících se na zpracování virtuálních dat (Andrienko et al. 2010; Plaza 2011; Ribarsky a kol. 2014; Stepchenkova a kol. 2010; Chiou a kol. 2010). Důležitou technologickou inovací, která umožnila flexibilizaci práce z časoprostorového hlediska, byl nepochybně internet a využití elektronické práce. Sánchez a kol. (2006) na příkladu španělských firem zdůrazňují, že jedním z primárních faktorů rychlého etablování e-práce je především jednoznačně prokázaný vliv užívání internetu na růst produktivity práce.

Z hlediska časoprostorového chování aktérů ve virtuálním prostoru však zcela přesvědčivé a jednoznačné trendy prokázány nebyly, a to hned z několika důvodů. Za prvé kvůli značné individualizaci užívání internetu, která je ovlivněna jednak vysokou mírou možné anonymizace uživatelů a jednak obtížnou možností rozlišit reálný čas strávený prací od času stráveného jinými aktivitami na internetu. Druhou příčinou je, že virtuální prostor je svým způsobem metaforické označení binárního digitálního kódu, který skrze přenos informací napomáhá zrychlovat a rozšiřovat sociální interakci a nejedná se tedy o absolutní pojetí prostoru v euklidovském, matematickém smyslu, nýbrž o prostor vztahový-relační⁵, u něhož je (na rozdíl od sociálního prostoru) význam fyzikálního rozměru vzhledem k objemu a rychlosti přenášených informací minimální⁶.

Tyto informace se ve virtuálním prostoru mohou šířit „jakkoli, kdekoli a kdykoli“, jak poznamenali ve svém komplexním rozboru vlivu informačních

⁵ Blíže ke kořenům pojetí relačního prostoru viz např. Harvey 1973. K diskuzi o různorodosti pojetí prostorovosti pak např. Trojan, Trávníček 2011; Hynek, Vávra 2007 aj.

⁶ I přesto však některé studie upozorňují, že fyzikální prostor formuje prostor virtuální, který je do jisté míry ovlivněn „omezeními“ fyzického prostoru, jako přístup k technické infrastruktuře, k internetu, šíření signálů atp. (blíže viz Kwan 2001; Miller 2005; Yu, Shaw 2008).

a komunikačních technologií na tradiční omezení geografie času Schwannen a Kwan (2008). Na třetí důvod, proč je jednoznačnost definice časoprostorového chování aktérů ve virtuálním prostoru v jednotlivých segmentech jejich činností (práce, zábava aj.) problematická, upozorňují ve své studii Shaw a Yu (2009). Autoři tvrdí, že široce rozšířený koncept Hägerstrandovské (1970) časoprostorové geografie, která skrze studium lidských aktivit v široké variaci jejich „omezení“ v časoprostorovém kontextu nabízí zdařilý rámec pro analýzu komplexu časoprostorových vztahů, aktivit a interakcí. V případě geografických výzkumů interakce v hybridním fyzicko-virtuálním prostoru však tento koncept v tradičním pojetí naráží na svoje limity. Autoři přitom zdůrazňují nutnost vnímat, že virtuální prostor nepodléhá stejným geografickým prizmatům (především lokalizaci) jako prostor fyzický, ve kterém se sociální interakce reálně odehrává. Lokalizace ve virtuální síti v kombinaci s možností odhalit činnost aktéra v ní bývá nestálá a problematická nejen z hlediska možnosti empirického pozorování, ale i z hlediska přetrvávající potřeby nalézt odpovídající paradigma geografického přístupu k této problematice. Ostatně časoprostorová geografie byla za nadhodnocování právě fyzikálního rozměru časoprostorového chování aktérů a fyzikalistický pohled na člověka i společnost kritizovaná již dříve (viz např. Hallin 1991; Golledge, Stimson 1997; Ira 2001). Snaha nalézt celkové paradigma, které by umožnilo konceptualizovat činnosti aktérů v síti, je v současnosti předmětem mnoha odborných diskuzí (viz Kwan 2002; Shaw 2006; Shaw, Yu 2009; Madajová, Šveda 2013 aj.). Předně pak dochází k rozšíření tradiční časoprostorové geografie o koncepty, které umožňují zkoumat lidské aktivity (včetně práce) i v hybridním fyzicko-virtuálním prostředí dvou světů, které se paralelně prolínají a ovlivňují (viz Janelle 1995; Kwan 2002; Shaw 2006; Shaw, Yu 2009), a umožňují tak kombinaci tělesné, virtuální a mediální mobility jedince ve stejném čase v podobě tzv. hypermobility (Gillespie, Richardson 2000). Tradiční koncepty časoprostorové geografie jako stanice, svazky, přístupové body či cesty pak v soudobých snahách o jejich rekonceptualizaci dostávají virtuální protějšky v podobě konceptů typu „portal“, „message window“ (Miller 2005) či „access channel“ (Yu, Shaw 2008) aj. Jejich konceptualizace však doposud není zcela jednoznačná (Madajová, Šveda 2013). Autoři přitom upozorňují, že „...zatímco ve fyzické realitě jsou stanice a svazky dány prostřednictvím tzv. proximity (časoprostorové blízkosti mezi individuálními cestami), ve virtuálním prostoru je potřebné uvažovat spíše o vztazích mezi nimi. Stanice pak ve virtuálním prostoru představují lokality, ve kterých jsou jedinci a skupiny definovány na základě participace na společné virtuální aktivitě“ (Madajová, Šveda 2013, s. 189). V případě komunity českých geografů pak takovouto stanici představuje web České geografické společnosti.

V prostředí Česka, kde dřívější socialistické uspořádání společnosti prodloužilo industriální fázi vývoje ekonomiky, se začaly flexibilní formy zaměstnání výrazněji etablovat v pracovním procesu až v souvislosti s terciarizací ekonomiky v 90. letech. Hampl, Dostál a Drbohlav (2007) pro toto období zdůrazňují nutnost vnímat souběžnost dvou transformačních procesů: postsocialistické transformace nápravové – krátkodobé, vedoucí k terciarizaci ekonomiky, a transformace dlouhodobého charakteru směřující k integračním a globalizačním tendencím. V pozdějších fázích tohoto období, zejména díky druhému zmíněnému typu transformace, došlo k poměrně rychlému rozšíření a masovému

zpřístupnění informačních a komunikačních technologií (s původem vzniku mimo Česko) a lze tedy alespoň v přeneseném významu hovořit o transformaci technologické, která zásadním způsobem ovlivnila sociální a ekonomické aktivity nejen každodenního života obyvatel, ale i společnosti a ekonomiky jako celku. Nesporným, a snad i nejtypičtějším, příkladem provázání ekonomických a sociálních aktivit na technologickou inovaci je právě internet. Ten alespoň z hlediska sociální interakce podléhá obdobným trendům jako integrální realita a díky progresivnímu rozvoji jednotlivých technologií se stává nedílnou součástí života každého z nás. Nikoli však pouze jako prostředek k práci, komunikaci či zábavě, ale díky novým konceptualizacím časoprostorové geografie i jako cenný zdroj poznatků o nás samotných. Ty jsou rozvíjeny prostřednictvím mnoha nástrojů sloužících k analýze virtuálního rozhraní. Tento příspěvek se v následujících částech textu zaměří na jeden z takových nástrojů, a sice sledování návštěvnosti webu.

3. Data a metodika

Tento výzkum zaměřený na analýzu využití času a prostoru pro práci českých geografů sleduje virtuální rozhraní webu ČGS, které představuje jednu z nejužívanějších virtuálních stanic pro šíření informací v rámci geografické komunity v Česku. Využívá přitom nástroje Google Analytics umožňující sledování návštěvnosti webu na základě sledovacího kódu prohlížeče uživatelů (blíže viz Plaza 2011 aj.) a poskytuje souhrnná anonymizovaná data o návštěvách webu, počtech uživatelů, jejich lokalizaci do úrovně obce, času přihlášení a odhlášení z webu, druhu operačního systému, jeho jazykovém nastavení, druhu a jména sítě uživatele, typu připojeného zařízení a díky párování produktů Google i odhad demografického profilu uživatelů (především pohlaví a věk). Díky kontingenčnímu propojení jednotlivých indikátorů pak tento nástroj umožňuje zodpovědět výzkumné otázky **kde**, **kdy** a částečně i **kdo** se sledovaným webem pracuje. Prostřednictvím kontinuálního sledování vybraných indikátorů pak můžeme definovat alespoň základní prvky časoprostorového chování uživatelů webu i mimo virtuální realitu (Yu, Shaw 2008; Lu a kol. 2010; Andrienko a kol. 2010; Park a kol. 2010; Pakkala a kol. 2012; Molla-Descals a kol. 2014; Järvinen, Karjaluoto 2015).

Výzkum zohledňuje i roli Newsletteru ČGS, který byl poprvé rozeslán členům ČGS dne 14. listopadu 2012 a nahradil dřívější hromadně rozesílané e-maily z kanceláře ČGS. Geografický newsletter shromažďuje informace o aktivitách ČGS do koncentrovanější a přehlednější podoby a primárně uvádí link na zprávy o aktivitách uveřejněných na webu ČGS, kde je umístěn odkaz na stránky samotné akce či pořádající instituce. Díky tomuto způsobu organizace je pak možné sledovat jak zvyšující se zájem českých geografů o dění ve zdejší geografické obci, tak i možnost měření úspěšnosti samotného Newsletteru, který v den rozeslání zvedá návštěvnost webu ČGS v průměru o 10 až 35 %⁷. Lze tedy

⁷ Autor tímto děkuje Daně Fialové a Haně Bednářové za poskytnutí cenného materiálu o přesných časech rozeslání Newsletteru ČGS v průběhu celého období jeho existence, na základě kterých bylo možné analyzovat jeho vliv na míru návštěvnosti webu ČGS.

řící, že web ČGS představuje explicitní zdroj dat výzkumu a Newsletter ČGS je pak katalyzátorem kvantity těchto dat.

Časová a prostorová flexibilita práce provedená prostřednictvím sledování návštěvnosti webu ČGS byla analyzována pro šestileté období od března 2009 do června 2015. V tomto období bylo zaznamenáno přes 706 tisíc zhlédnutí stránek ve 190 tis. návštěvách⁸ webu od 100 tis. uživatelů⁹, přičemž podíl opakovaných uživatelů představoval 48 %. Ačkoli jde o kvantitativně dostačující datovou základnu, metodiku výzkumu takto širokého vzorku uživatelů omezují především dva zásadní faktory: (i) Jednak samotná přístupnost webu ČGS, který je zcela veřejný a nepředstavuje interní součást fungování instituce/firmy a jeho využití tedy nevyžaduje žádné institucionálně ukotvené přihlašovací údaje uživatele, díky kterým by bylo možné jednoznačně definovat „příslušníka české geografické komunity“. (ii) Druhým faktorem je pak diskuze, zda návštěvnost webu ČGS navazuje na význam, který přikládáme slovu práce a jejímu časovému a prostorovému ukotvení. Jinými slovy, zda „surfování“ po webu ČGS odpovídá našemu pojetí pracovního procesu.

Z hlediska exaktnějšího výběru příslušníků české geografické komunity ze sumy všech uživatelů webu ČGS byl proveden vícestupňový výběr, ve kterém bylo zohledněno několik atributů uživatelů. Prvním byla lokalizace přihlášení k webu z Česka (87,11 % uživatelů), případně Slovenska (6,9 %)¹⁰, dále pak přednastavený jazyk přihlašovaného systému (83,95 % český; 5,32 % slovenský)¹¹.

Dalším atributem bylo časté přihlašování z univerzitních sítí (cca 30 %)¹². Méně často pak docházelo k opakovanému přihlášení k webu od stejného uživatele na relativně vysoké úrovni 100 a více návštěv, což představovalo finální výběr 4 352 uživatelů za celé šestileté sledované období (v průměru cca 725 uživatelů ročně)¹³. Toto číslo koresponduje s evidencí členů ČGS, jež se v posledních letech pohybuje v řádu 500 členů ročně. Vzhledem k podmínkám vícestupňového výběru a předpokladu užití více zařízení pro přihlášení k webu jednou fyzickou

⁸ Návštěvou (session) se rozumí přihlášení na web uživatelem s daným identifikačním kódem prohlížeče.

⁹ Vzhledem k technologii sledování návštěvnosti webu se uživatelem (user) rozumí identifikační kód prohlížeče daného počítače a nemusí se tedy jednat o stejnou fyzickou osobu.

¹⁰ Poslední skupinou převyšující procentní hranici byli uživatelé z Polska (1,23 %). Uživatelé z ostatních zemí představovali nepatrný podíl v rádech setin procenta. Uživatelé ze Slovenska byli do analýzy zahrnuti proto, že samotná Bratislava i díky rozsahu své geografické komunity představuje významné centrum návštěvnosti webu ČGS a převyšuje část českých regionálních center.

¹¹ Signifikantně se projevila angličtina jako jazyk nastavení systému v 7,47 % případů. Ovšem toto nastavení neodpovídá počtu uživatelů z anglicky mluvících zemí a lze předpokládat, že vyřazuje část domácích uživatelů s anglicky nastaveným systémem.

¹² Proto, aby byla zabezpečena možnost analýzy uživatelů přihlašovaných i mimo fakultní sítě zejména v netradičních časech práce, reprezentujících práci z domova, a tedy přihlášení k webu mimo fakultní sítě, byla nastavena hodnota propustnosti filtru na 65 %, což je hodnota odpovídající poměrnému zastoupení akademiků (včetně postgraduálních studentů) v evidenci členů ČGS.

¹³ Jedná se o šestiletý průměr. Jednotlivé roční průměry se vzhledem k tendenci zvyšující se návštěvnosti webu ČGS vzájemně liší. Autor je však v zájmu dodržení etického kodexu publikování záměrně nezveřejňuje a to proto, aby bylo zamezeno možnosti dopočtu a nepřímé identifikace uživatelů v relativně nepočetných dílčích segmentech.

osobou¹⁴ lze tedy daný výběr považovat za reprezentativní pro akademickou část české geografické komunity, na kterou je tento výzkum zaměřen.

Druhé zmíněné omezení evokuje diskuzi nad tím, zda je návštěvnost webu ČGS a její časové a prostorové ukotvení dostatečné pro explanaci časové a prostorové flexibility práce českých geografů. Ačkoli v institucionální či legislativní definici práce a pracovního procesu nalezneme příklon spíše k pojetí práce jako způsobu tvorby nadhodnoty či obživy, množství autorů geografie práce (Herod 1995; Herod 1997, Rutherford 2010; Wills 2009; Lier 2007; Lier 2012; Tufts, Savage 2009) již tradičně zdůrazňuje potřebu nahlížet na pracovní proces skrze kvalitativní optiku preferencí aktéra-zaměstnance, a tedy vzít v úvahu i výzkumy „měkkých forem“ práce, které se zaměřují na pojetí práce jako způsobu sebereflexe, zábavy, či prolínání pracovního a osobního života. Coe a Lier (2010) ve svém výzkumu upozorňují, že netradiční pojetí práce (jako je práce pro komunitu, voluntaristická práce, práce na základě identity aj.) jsou jedněmi z primárních os soudobých i budoucích výzkumů geografie práce. V obdobném duchu se ve svých výzkumech již několik desetiletí zaměřuje právě na netradiční pojetí práce jako feministická práce, práce na základě etnického principu či identity, práce pro komunitu atd. i Linda McDowell (2009). Lze tedy usoudit, že i přesto, že vyhledávání informací na webu ČGS nemůže zcela jednoznačně podchytit všechny aspekty využití času a prostoru pro práci českých geografů (výuka, výzkum, schůzky mimo obvyklé místo pracoviště atd.), může nabídnout cenné poznatky o jejich využití, a to především díky sledování struktury navštěvovaných vybraných dílčích stránek webu ČGS, které jsou zaměřeny na aktivity spadající do portfolia „výkonu práce“ českého geografa (publikační informace časopisů vydávaných ČGS nebo pořádání konferencí, workshopů a dalších aktivit české geografické obce). V této souvislosti je nutné zdůraznit omezení plynoucí z kvantitativního metodického rámce, a to v dvojím smyslu. Jednak z podstaty internetové práce nelze zcela jednoznačně rozlišit, co uživatelé subjektivně považují za práci a co například za zábavu, a taktéž interní struktura webu ČGS není koncipována tak, aby napomohla zcela jednoznačně určit vymezení mezi prací a jinými aktivitami. Výběr dílčích stránek webu, který není koncipován zcela jednoznačně pro práci (např. některé interní firemní webové komunikační rozhraní), pak nevyhnutelně podléhá subjektivní selekci.

Z hlediska etické roviny výzkumu je nutné zdůraznit, že samotný nástroj analýzy neumožňuje definovat konkrétní IP adresu uživatele, a tedy ani v nejzazším případě jedinečnosti uživatele v nižších řádech vícestupňového kontingenčního výběru není možné přímo identifikovat konkrétní fyzickou osobu. Vzhledem k nepočtenosti geografické komunity v Česku by však při dobré osobní znalosti geografického prostředí a osobním vazbám mezi kolegy bylo možné odhadovat identitu alespoň nepřímou. Z tohoto důvodu se autor přiklání k etickému kodexu publikování v časopise Informace ČGS a další údaje o výběru nižších řádů jednotlivých segmentů (např. regionální diferenciace uživatelů) budou uvedeny pouze v podobě relativních čísel bez uvedení absolutního počtu uživatelů v jednotlivých dílčích segmentech tak, aby bylo zamezeno možnosti nepřímé identifikace. Tento faktor plynoucí z etického kodexu publikování je však nutno mít na zřeteli při explanaci zjištění nepočtených segmentů,

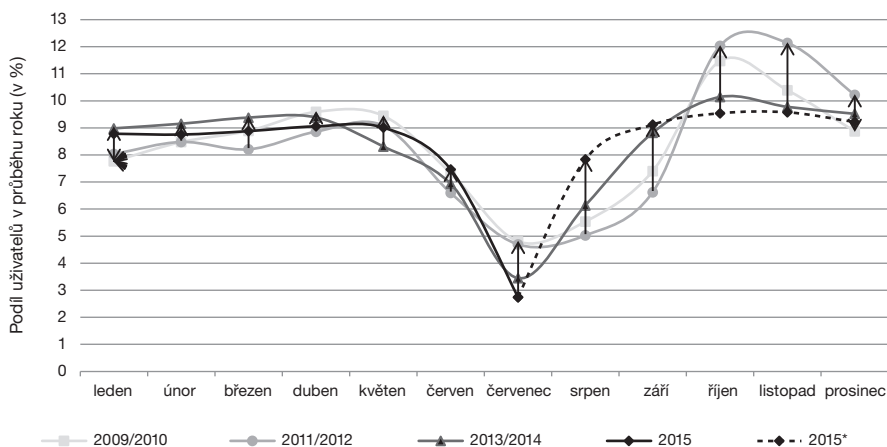
¹⁴ Například přihlášení z mobilního zařízení a desktopu stejnou osobou.

u kterých může výkyvy trendů způsobovat nízký absolutní základ, a závěry z analýzy těchto (relativně malých) segmentů mohou zahrnovat vyšší chybovost. Segmenty nepřesahující 1 % z celku byly ze stejného důvodu z vizualizace zcela vyloučeny, ačkoli v analýze zahrnuté byly.

4. Výsledek šetření časové a prostorové flexibility práce

Časová a prostorová flexibilita práce v pojetí adaptační strategie aktérů v sobě z empirického hlediska zahrnuje nevyhnutelný předpoklad, že dochází k neustálé proměně využití času a prostoru pro práci. Tato proměna je dána vzájemnou kombinací vnitřních preferencí aktéra (kterých si nemusí být sám vědom) a vnějších, převážně ekonomicky pojatých, strukturálních nastavení ve smyslu omezení i příležitostí, v rámci kterých aktér vědomě i nevědomě volí své kroky. Její výzkum se proto zaměřil na odhalení trendů v proměnách využití času a prostoru pro práci daného výběru uživatelů webu ČGS na několika úrovních. Z hlediska využití času byly sledovány tři úrovně, a to podíly uživatelů webu v průběhu měsíců v roce, dní v týdnu a hodin v průběhu dne. U poslední dimenze – využití času v průběhu dne – byla pozornost věnována rozličným využitím času pro práci v průběhu pracovního dne a víkendu a následně byly zohledněny i vybrané regionální diference.

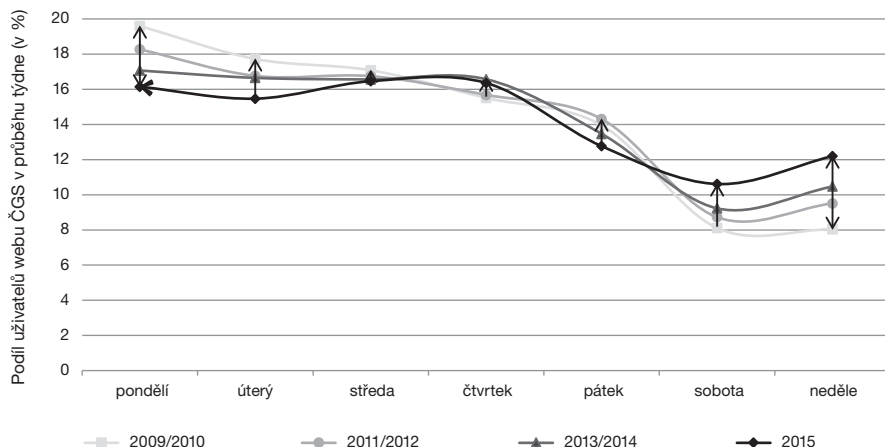
Ve využití času pro práci v průběhu roku byl zjištěn do značné míry očekávaný výsledek, tedy že návštěvnost webu bude reflektovat tradiční a částečně i institucionálně daný průběh ročního pracovního cyklu. Ten se odráží ve snížení počtu uživatelů v průběhu léta, Vánoc i individuálních státních svátků coby dní pracovního klidu. Navzdory tomu je však patrný vývoj některých, dříve

Graf 1 – Podíl uživatelů webu ČGS v průběhu roku.

Zdroj: Autor na základě dat Google Analytics (2015) o návštěvnosti webu ČGS (2015).

Poznámka: 2015* odhad trendu do konce roku 2015. Rok 2015 představuje pouze jednoletý průměr a je zahrnut z důvodu vizualizace aktuálních trendů. N = 4 352 uživatelů za celé šestileté sledované období.

Graf 2 – Podíl uživatelů webu ČGS v průběhu týdne.

Zdroj: Autor na základě dat Google Analytics (2015) o návštěvnosti webu ČGS (2015).

neobvyklých, trendů využití času pro práci v průběhu roku (viz graf 1). Předně dochází k jisté homogenizaci podílů uživatelů v průběhu roku (s výjimkou letních měsíců), což indikuje zvyšující se prolínání pracovního času s časem věnovaným ostatním aktivitám. Lze tedy usuzovat, že se stírá vyhraněnost „pracovního času“. Dále je patrná koncentrace dovolených již nikoli do dvou až tří letních měsíců, ale stále dominantnějším se stává výběr dovolených pouze v průběhu července a následný návrat do pracovního procesu již v průběhu srpna. Tento trend umožňuje i zvyšující se intenzita srpnového návratu k práci. V této souvislosti se nabízí možné vysvětlení, že čeští geografové stále více podléhají tlakům na „konkurenceschopnost“ a připravují se o část letních prázdnin v zájmu dotazení nedokončených úkolů, zejména pak těsně před obdobím přelomu školního roku a s ním souvisejícím intenzivním nástupem do práce v průběhu září (státnicové období, zvýšená administrativa aj.). Naproti tomu tento čím dál dynamičtější návrat do práce v průběhu září nastoluje jisté konstantní celoroční „tempo“ práce, které se v průběhu října a listopadu již nezvyšuje, jak tomu bylo v dřívějších letech. Za zmínku stojí též fakt, že v posledních letech se na návštěvnosti webu coby indikátoru naší práce (alespoň té elektronické, respektive virtuální) téměř vůbec neodráží volný čas dříve typický pro vánoční období. Toto povšimnutí nutí k zamyšlení nad prostorovým aspektem práce, a sice práce z domova, jež je umocněna stále častějším používáním ICT. Lze tedy usoudit, že i přestože v průběhu vánočních svátků zpravidla nejsme přítomni ve svých pracovnách, odnášíme si práci domů a přinejmenším v období Vánoce dochází k jistému prolínání osobního a pracovního života.

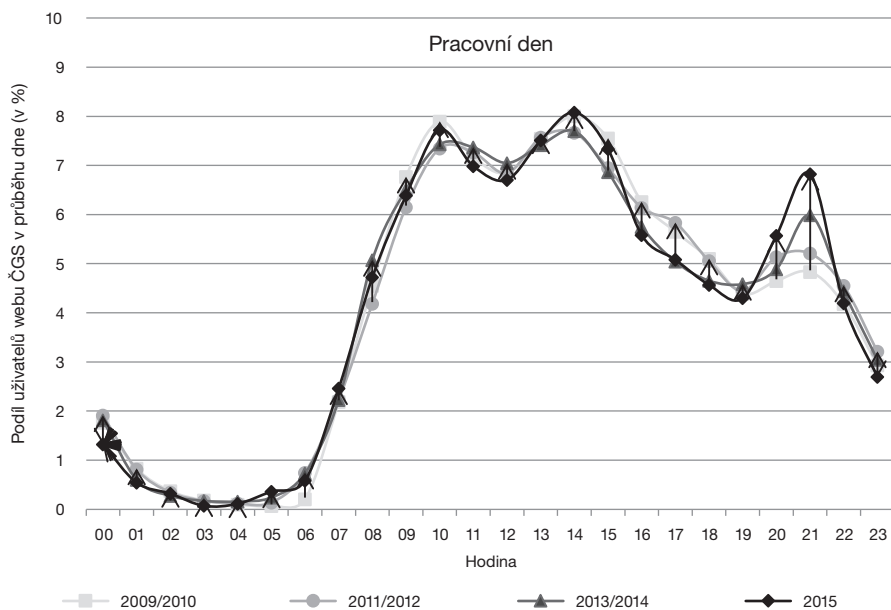
Obdobně i v případě posuzování času pro práci v případě týdne je patrný jistý předvídatelný vzorec využití času pro práci reprezentovaný dominantním postavením pracovních dní, poklesu v pátek a výrazně nižšímu využití v případě víkendových dnů. I zde jsou však patrné některé vývojové trendy hodné diskuze (viz graf 2). Také v tomto případě je zřejmá homogenizace křivky návštěvnosti, která evokuje snížení vyhraněnosti pojetí „času pro práci“, a to natolik, že mění

dřívější trend průběhu využití pracovního času celého týdne. Zatímco v dřívějších letech byl trend daný intenzivním pracovním nástupem v pondělí, pozvolným poklesem v průběhu pracovního týdne, markantním poklesem v pátek a zcela minimálním využitím času pro práci v průběhu víkendu, v posledních letech se počátek týdne stává naopak jedním z nejméně intenzivních a těžiště intenzity využití času se přenáší doprostřed týdne s vrcholem ve čtvrtek. Pátek se pak nepatrným snižováním stává jakýmsi prodloužením víkendu, ovšem ten vykazuje zcela odlišný trend růstu, a to zejména v průběhu neděle. Tento dosti jednoznačný vývojový trend poukazuje na to, že čeští geografové si přenášejí práci do víkendu, což se ovšem ukazuje jako částečně kontraproduktivní, zejména pak v počátku dalšího pracovního týdne. Poměrně překvapivá jednoznačnost tohoto vývoje, umocněná jeho vzrůstající intenzitou, pak vede k poznání, že počátkem pracovního týdne českého geografa již není pondělí, nýbrž neděle.

Dále se text zaměřuje na třetí úroveň využití času pro práci, a sice v průběhu dne. Vzhledem k přirozené (míněno jak institucionálně, tak i kulturně a zvyklostmi dané) rozličnosti pracovního dne a víkendu jsou tyto analyzovány odděleně. Původním předpokladem autora bylo i velice specifické chování návštěvnosti webu v průběhu pátku. Tento předpoklad se ovšem nenaplnil, pátek vykazoval obdobný průběh jako ostatní pracovní dny a byl tedy započítán do průměru „pracovního dne“.

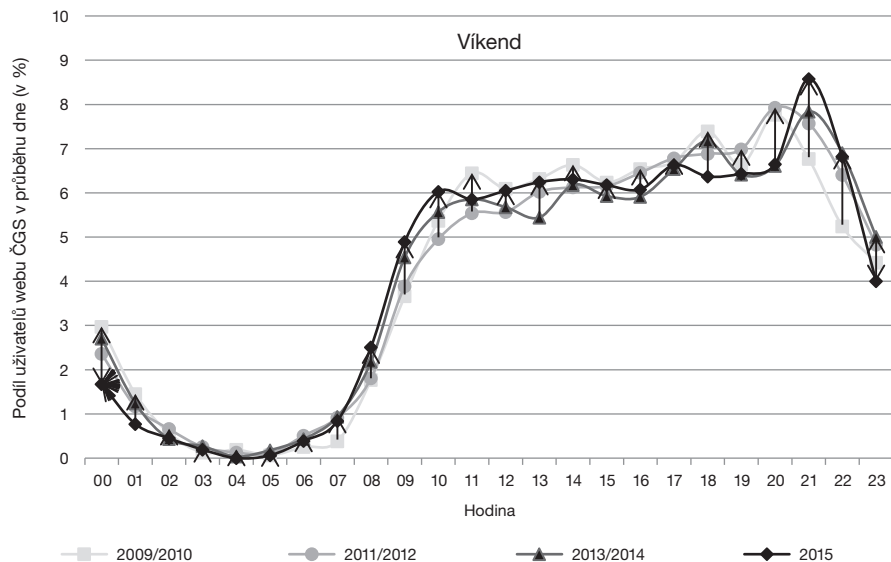
Samotné využití času a prostoru jedincem je pochopitelně dáno nejenom sociálně-ekonomickými či institucionálními, ale především biologickými omezeními (blíže viz koncept „constraints“ Torstena Hägerstranda 1970). V této souvislosti není nikterak překvapivé, že profese, jež se nezaměřují na práci v nočních hodinách, v nich nevykazují téměř žádnou aktivitu. Samotný cyklus využití času pro práci v průběhu pracovního dne byl obdobně jako v předchozích úrovních (co se jeho obecného průběhu týče) poměrně předvídatelný (viz graf 3) – nástup v ranních hodinách, nejvyšší intenzita pracovní činnosti kolem 10. hodiny, následné snížení aktivity v souvislosti s časem oběda a opětovný nástup k brzkému odpolednímu vrcholu kolem 14. hodiny a posléze k pozvolnému poklesu v odpoledních hodinách. Tento vzorec se z vývojového hlediska zachovává. Rozdílnosti ve využití času pro práci v průběhu dne je možné pozorovat až v pozdějších odpoledních hodinách, kdy zprvu nepatrně intenzivnější pokles mezi 15. a 17. hodinou reprezentující typický čas odchodu z práce nahrazuje zcela jednoznačný a v čase vzrůstající trend práce ve večerních hodinách s vrcholem kolem 21. hodiny. Rostoucí tendence českých geografů pracovat ve večerních hodinách, zřejmě ovlivněná cyklem rodiny, přitom nenalézá odraz v pozdějších ranních začátcích dalšího pracovního dne. Naopak i svou kvantitou odpovídá součtu dřívějších odchodů z práce mezi 16. až 18. hodinou. Z předmětných zjištění (viz graf 3) můžeme říci, že zatímco geografové ještě před několika lety volili spíše pozdější odchod z pracoviště, soudobý trend je z práce odcházet nepatrně dříve a navracet se k ní večer z domova.

Víkendové dny se naopak proti těm pracovním vyznačují jednak výrazně nižším absolutním základem pozorování, ale také pozdějším začátkem (v průměru o 1,5 až 2 hodiny). Tento je zároveň mnohem méně dynamický a zejména pak dochází ke zcela odlišným průběhům v rámci dne (viz graf 4). Mezi 10. až 19. hodinou prakticky nelze hovořit o zásadnějším trendu využití času pro práci jak v průběhu dne, tak ani z hlediska vývoje v rámci zkoumaného šestiletého

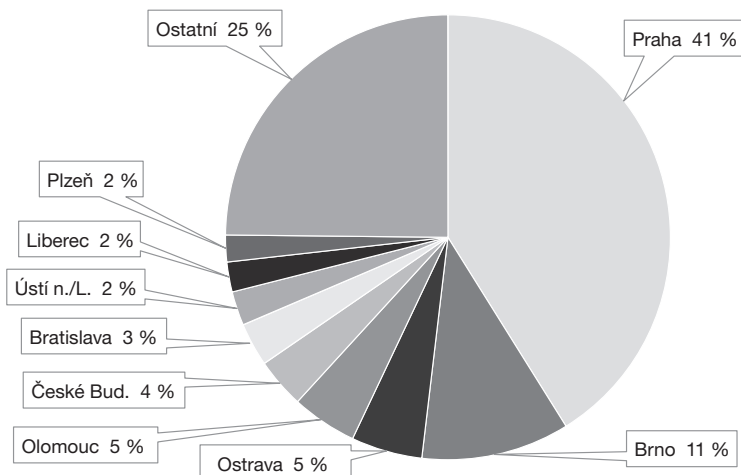
Graf 3 – Podíl uživatelů webu ČGS v průběhu dne (pracovní den).

Zdroj: Autor na základě dat Google Analytics (2015) o návštěvnosti webu ČGS (2015).

Graf 4 – Podíl uživatelů webu ČGS v průběhu dne (víkend).

Zdroj: Autor na základě dat Google Analytics (2015) o návštěvnosti webu ČGS (2015).

Graf 5 – Regionální struktura uživatelů webu ČGS (2009–2015).

Zdroj: Autor na základě dat Google Analytics (2015) o návštěvnosti webu ČGS (2015).

období. Opakem tohoto tvrzení je vývoj ve večerních hodinách, a to v dvojnásobném smyslu. Obdobně jako v pracovních dnech, i o víkendu stoupá ochota pracovat večer. Zejména dochází k posunu vrcholu využití času pro práci z 20. na 21. hodinu, a to především v neděli. Vybízí se možnost doplnění předešlého zjištění, že počátkem pracovního týdne českých geografů již není pondělní ráno, nýbrž neděle, a to především neděle večer.

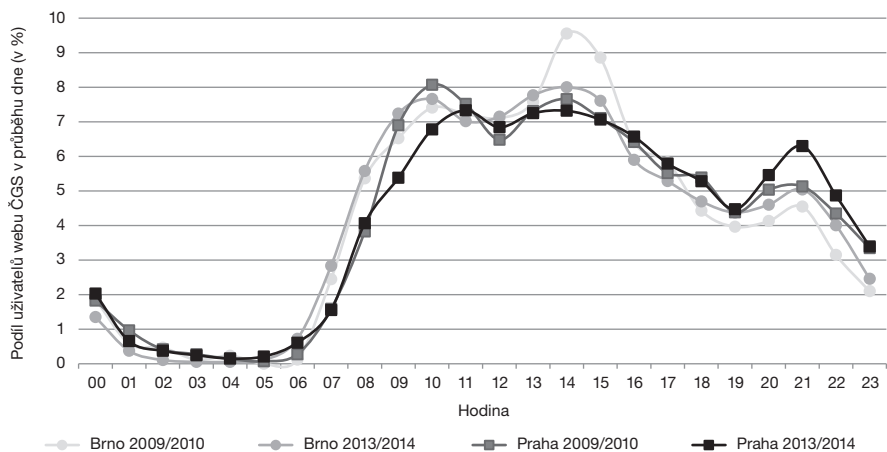
V následující části textu se studie zaměří na podhalení regionálních diferenciací návštěvnosti webu ČGS, které by mohly poskytnout cenné informace o rozdílech využití času pro práci českých geografů v jednotlivých regionech. S ohledem na nižší absolutní základ pozorování jsou v této části textu zohledněna pouze ta centra české geografie¹⁵, která vykazovala návštěvnost více než 1 %. Blíže vizualizována jsou pak pouze centra přesahující 10% podíl, a to z dvojnásobného důvodu. Jednak proto, aby byl zachován dostatečně vysoký absolutní základ počtu pozorování na formulaci závěrů, a zejména pak pro dodržení etického kodexu publikování. Alespoň v obecné rovině lze říci, že kvantita počtů uživatelů webu ČGS (viz graf 5) přitom do jisté míry odpovídá jak sumě velikosti jednotlivých geografických pracovišť dané počtem jejich členů v daných městech, tak i poměrnému zastoupení členů z jednotlivých regionů v řadách České geografické společnosti¹⁶.

Ve vývoji návštěvnosti webu ČGS z jednotlivých regionálních center v průběhu pracovního dne se projeví výše zmíněné trendy tří vrcholů kolem 10., 14. a 21. hodiny. Jejich intenzita, rozložení během dne, ale i průběh, který jim

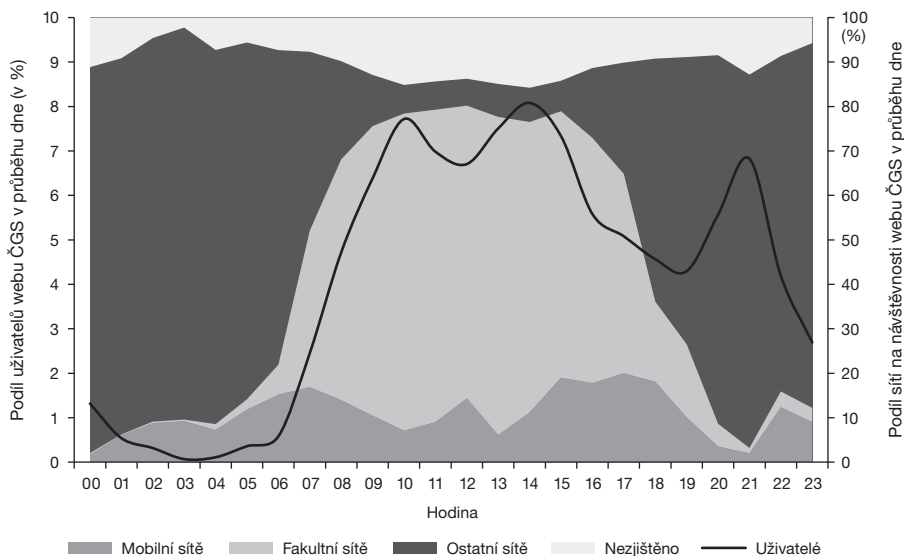
¹⁵ Do analýzy byli zahrnuti i slovenští uživatelé webu vzhledem k poměrnému zastoupení Bratislavy, která jako jediné centrum mimo Česko převyšuje podíl 1 % a zároveň svým počtem uživatelů převyšuje i některá méně početná česká regionální centra.

¹⁶ Po srovnání s informacemi o počtech interních členů na webech jednotlivých pracovišť a s interními materiály o evidenci členů ČGS.

předchází, se však již vzájemně liší. Do jisté míry lze usoudit, že na výši a průběh pracovního cyklu má vliv velikost sídla. Tento faktor se nejvíce projevil v ranních hodinách, kdy v populačně méně početných městech (Liberec, Ústí nad Labem, České Budějovice, Olomouc) začíná pracovní proces dříve, v průměru o 30 minut, než je tomu v případě Prahy. Města střední velikostní kategorie (Brno, Bratislava, Ostrava a Plzeň) se pak pravidelně nacházela uvnitř tohoto

Graf 6 – Podíl uživatelů webu ČGS z Prahy a Brna v průběhu dne (pracovní den).
Zdroj: Autor na základě dat Google Analytics (2015) o návštěvnosti webu ČGS (2015).

Graf 7 – Podíl sítě na návštěvnosti webu ČGS v průběhu pracovního dne (průměr 2015).
Zdroj: Autor na základě dat Google Analytics (2015) o návštěvnosti webu ČGS (2015).

intervalu. Můžeme tedy usuzovat na vliv času stráveného dopravou. Obdobným způsobem pak uživatelé z jednotlivých regionů tráví čas ve večerním vrcholu. V případě populačně menších měst nastává v 18 až 19 hodin a pak pozvolna klesá. Naopak Praha a Brno vykazují nevyšší návštěvnost až ve 21 hodin a následný pokles návštěvnosti je zde výrazně dynamičtější (viz graf 6). Tento faktor způsobený pravděpodobně odlišným denním cyklem ve větších městech pak díky svému majoritnímu podílu na celkovém počtu pozorování (52 %) ovlivňuje i celkový český průměr. Ve všech zmíněných případech je pak zjevný nárůst času pro práci ve večerních hodinách, ačkoli v některých případech není tak dramatický (Liberec, Olomouc, Bratislava). Specifickými případy jsou Plzeň a Ostrava, kde večerní vrchol mírně převyšuje vrcholy v pracovním čase. V těchto městech tedy můžeme hovořit o signifikantní koncentraci práce (ačkoli pouze té elektronické, respektive virtuální) do netradičních časů.

Specifickým případem projevů adaptačních schopností aktérů je využívání prostoru pro práci. Kromě otázky, kdy pracujeme, je následně důležité pro určování časoprostorových vazeb také sledovat, kde tuto práci vykonáváme (Svoboda, Ouředníček 2015). Ačkoli se v případě akademické činnosti zajisté neočekává prostorová flexibilita práce srovnatelná s typickými prostorově neukotvenými profesemi (např. taxikář, řidič kamionů, letec aj.), z předložených zjištění o poměrně flexibilním časovém rámci práce českých geografů vychází jako opodstatněná diskuze, odkud je tato práce provozována. Pochopitelným předpokladem je pak tvrzení, že v průběhu tradičních pracovních hodin je vykonávána z místa pracoviště a večer z domova. Do jaké míry je tento předpoklad opodstatněný, znázorňuje graf 7, z něhož je patrné, že v průběhu tradičních pracovních hodin převládá přihlašování z internetových sítí jednotlivých fakult, které v tomto případě reprezentují místa pracoviště. Naopak ve večerních, nočních a brzkých ranních hodinách dominují ostatní sítě představující práci z domova. Mobilní sítě kulminují v časech přesunů kolem 7. hodiny ráno a 17. hodiny večer, jejich podíl je však navzdory růstové tendenci stále minoritní. Přesto jsou do analýzy zahrnuty vzhledem k tomu, že nejlépe reprezentují podíl prostorové flexibility práce v pravém slova smyslu. Souhrnně tedy lze usoudit, že pro české geography je příznačná spíše časová než prostorová flexibilita práce.

5. Závěrečná poznámka

Předložený text si kladl za cíl potvrdit předpokládané vývojové trendy nárůstu časové a prostorové flexibility práce českých geografů prostřednictvím případové studie návštěvnosti webu ČGS. Výsledky výzkumu využití času a prostoru pro práci, které vyplývají z této studie, poukazují na základní tendenci časoprostorového pracovního chování českých geografů, kterou je přenášení pracovních činností do netradičních pracovních časů a částečně i prostorů¹⁷. Guy Standing (2014) v tomto duchu poukazuje na potřebu rekonceptualizace pojetí času a prostoru na práci do podoby, která by blíže odpovídala terciérně zaměřené globalizované ekonomice. Ačkoli si Standing ve své studii sám tuto ambici neklade, upozorňuje, že obdobně jako byla v případě agrární společnosti

¹⁷ V případě této studie míněno zejména práci z domova.

nemyslitelná domluva pracovního času na 40 hodin týdně v jednoznačně definovaném časovém intervalu a s jednoznačně ukotvenou lokalizací práce, není tato možná ani v terciérní ekonomice, a to proto, že globální ekonomika je stroj, který „nikdy nespi“¹⁸. Časoprostorové vzorce práce etablované ve vrcholnějších fázích industriálně zaměřené ekonomiky v podobě pravidelného vzorce dojíždky mezi místem bydliště a místem pracoviště a 40hodinové pracovní doby tedy nemohou dále nabízet zcela odpovídající rámec pro analýzu pracovního procesu a je nevyhnutelné hledat cesty alternativních zdrojů dat o časovém a prostorovém chování aktérů na bázi všední každodennosti. Předkládaný článek se pokouší reagovat na tuto výzvu ve dvojmísmyslu. Jednak poukazuje na vývojové a částečně i prostorové pravidelnosti využití času pro práci, jež by mohly poskytnout cenné empirické podklady pro možnou reakci na Standingovu (2014) výzvu potřeby rekonceptualizace využití času a prostoru pro práci. Zároveň také předložený text nabízí jednu z možností metodického uchopení, jež by reakci na tuto výzvu o rozklíčování časoprostorových vzorců chování aktérů na pracovním trhu umožnila. Sledování návštěvnosti vybraných webů, obdobně jako i studie zaměřené na analýzu dat mobilních operátorů (Ahas a kol. 2009; Novák, Temelová 2012; Novák, Novobilský 2013 aj.), přitom mohou sloužit jako cenný metodický nástroj, který otevírá celé nové pole empirického výzkumu časových a prostorových vazeb chování aktérů v dynamické a flexibilní společnosti, která na území Česka v posledních dekáдах zaznamenala významný posun směrem k společnosti otevřené, směrem ke společnosti příležitostí. Je však nutné zdůraznit, že závěry výzkumu plynoucí z výběru zúženého na akademickou část české geografické komunity nemohou být bez dalších dílčích empirických studií vybraných skupin plně zobecnitelné pro celou akademickou obec, natož celkovou populaci. Nabízí však cenný empirický a částečně i metodický podklad pro budoucí výzkumy v této oblasti.

Tento článek zaměřený na sebereflexi českých geografů, který ze svých čtenářů poněkud netradičně dělá i předmět studia, nikterak nepopírá omezení plynoucí z metodiky výzkumu shrnuté v úvodních částech textu. Autor otevřeně poukazuje na diskuzi o metodické vhodnosti možného budoucího využívání interních webových rozhraní, kde by byl vzorek uživatelů zcela exaktně definován přístupovým heslem a nemusel by být filtrován vícestupňovým výběrem. Ačkoli by relevance závěrů plynoucích z tohoto postupu byla zcela nepopíratelná, je namístě zdůraznit problematiku etické roviny takového výzkumu zcela jednoznačného vzorku uživatelů. Vzhledem k faktu, že web ČGS není webem interním, nýbrž webem, který je uživatelům volně přístupný, byla zvolena varianta vícestupňového výběru, a to přesto, že si je autor vědom možného pokřivení výsledků. Ty se však ukázaly natolik jednoznačné, že by autor závěrem rád otevřeně vyzval své kolegyně geografky a kolegy geografy k zamyšlení nad relevancí předložených závěrů. Přenášíme si práci domů? Ochuzujeme se o letní prázdniny? Je neděle večer novým začátkem našeho pracovního týdne? Jsme kolegům k dispozici na mailu ve večerních hodinách s kulminací kolem deváté? A jsme si těchto našich různorodých adaptačních

¹⁸ Autor by na tomto místě rád připomněl, že podle předložených výsledků je jeden z vrcholných časů pro práci českých geografů 21. hodina, s vývojovou tendencí směřující do pozdějších nočních hodin.

strategií práce a prolínání pracovního a osobního života vůbec vědomi? Je ostatně svobodnou vůlí každého z nás, jakým způsobem tvoříme své časoprostorové adaptační strategie.

Autor tímto děkuje Daně Fialové, Radimu Perlínovi a Haně Bednářové za poskytnutí cenných dat, informací a materiálů Hlavního výboru České geografické společnosti a dat o administraci webu a Geografickém newsletteru České geografické společnosti, díky kterým mohl tento článek vzniknout.

Literatura:

- ALKINDI, S., BOUAZZA, A. (2010): An evaluation study of the navigation and search systems on two academic websites and Google. *The International Information & Library Review*, 42, č. 1, s. 50–61.
- AHAS, R., SIMS, S., SALUVEER, E., JÄRV, O. (2009): Modelling home and work locations of populations using passive mobile positioning data. In: Gartner, G., Rehrl, K. (eds.): *Location Based Services and TeleCartography II*. Springer, Berlín, Heidelberg, s. 301–315.
- ANDRIENKO, G. a kol. (2010): Space, time and visual analytics. *International Journal of Geographical Information Science*, 24, č. 10, s. 1577–1600.
- ATKINSON, J. (1984): *Manpower Strategies for Flexible Organizations*. *Personnel Management*, 16, č. 8, s. 28–31.
- ATKINSON, J., MEAGER, N. (1986): *Changing Working Patterns. How Companies Achieve Flexibility to Meet New Needs*. London, National economic Development Office, 120 s.
- BELL, C. (1973): *The Coming of Post-industrial Society*. Basic Books, New York, 508 s.
- BURNS, T., STALKER, G. (1961): *The Management of Innovation*. Tavistock Publications, Londýn, 269 s.
- CASTREE, N. (2007): *Labour Geography: a Work in Progress*. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31, č. 4, s. 853–862.
- CASTREE, N., COE, N., WARD, K., SAMERS, M. (2003): *Spaces of Work: Global Capitalism and the Geographies of Labour*. Sage, Londýn, 303 s.
- COE, N. M., LIER, D. C. (2010): *Constrained Agency? Re-evaluating the Geographies of Labour*. *Progress in Human Geography*, 35, č. 2, s. 211–233.
- COLTRANE, S. (2000): *Research on Household Labor: Modeling and Measuring the Social Embeddedness of Routine Family Work*. *Journal of Marriage and the Family*, 62, č. 4, s. 1208–1233.
- ČGS (2015): *Web České Geografické Společnosti*. on-line: [<http://www.geography.cz>] (naposledy staženo 28. 6. 2015).
- DASTMALCHIAN, A., BLYTON, P. (2001): *Workplace Flexibility and the Changing Nature of the Work: An Introduction*. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 18, č. 1, s. 1–4.
- DOERINGER, P. B., PIORE, M. J. (1971): *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*. D. C. Heath, Lexington, 214 s.
- DUNCAN, R. B. (1972): *Characteristic of Organizational Environment and Perceived Environmental Uncertainty*. *Administrative Science Quarterly*, 17, č. 3, s. 313–327.
- GERSON, K., JACOBS, A. J. (2009): *The Time Divide: work, family, and gender inequality*. Harvard University Press, Cambridge, 272 s.
- GIDDENS, A. (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge, 417 s.
- GILLESPIE, A., RICHARDSON, R. (2000): *Teleworking and the city: myths of workplace transcendence and travel reduction*. In: Wheeler, J. O., Aoyama, Y., Warf, B. (eds): *Cities in the telecommunications age: the fracturing of geographies*. Routledge, New York, s. 229–245.
- GOLLEDGE, R., STIMSON, R. (1997): *Spatial behavior: a geographic perspective*. Guilford Press, New York, 620 s.

- GOOGLE ANALYTICS (2015): Google Analytics: nástroj analýzy webu. on-line: [http://www.google.com/analytics] (naposledy staženo 28. 6. 2015).
- HALLIN, P. O. (1991): New Paths for Time-Geography? *Geografiska Annaler B: Human Geography*, 73, č. 3, s. 199–207.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): Social and cultural geography in the Czech Republic: under pressures of globalization and post-totalitarian transformation. *Social & Cultural Geography*, 8, č. 3, s. 475–493.
- HARVEY, D. (1973): *Social Justice and the City*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 336 s.
- HÄGERSTRAND, T. (1970): „What about People in Regional Science?“ *Papers in Regional Science*, 24, č. 1, s. 7–21.
- HEROD, A. (1995): The practice of international labor solidarity and the geography of the global economy. *Economic Geography*, 71, č. 4, s. 341–363.
- HEROD, A. (1997): From a Geography of Labor to a Labor Geography: Labors Spatial Fix and the Geography of Capitalism. *Antipode*, 29, č. 1, s. 1–31.
- HEROD, A. (2001): *Labor Geographies: Workers and Landscape of the Capitalism*. The Guilford Press, New York, Londýn, 352 s.
- HOUSEMAN, S. N. (2001): Why Employers Use Flexible Staffing Arrangement: Evidence from an Establishment Survey. *Industrial and Labor Relations Review*, 55, č. 1, s. 149–179.
- HYNEK, A., VÁVRA, J. (2007): (Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny. In: Herber, V. (eds): *Fyzickogeografický sborník 5 z 24. výroční konference fyzickogeografické sekce České geografické společnosti 13. a 14. února 2007 v Brně. Fyzická geografie – výzkum, vzdělávání, aplikace*, Masarykova Univerzita, Brno, s. 7–14.
- CHIOU, W., LIN, C., PERNG, C. (2010): A strategic framework for website evaluation based on a review of the literature from 1995–2006. *Information & Management*, 47, č. 5–6, s. 282–290.
- CHUNG, H. (2006): Labour Market Flexibility, for Employers or Employees? A multi-dimensional study of labour market flexibility across European welfare states. Paper presented at the 2006 Annual ESPAnet Conference, Shaping European Systems of Work and Welfare, 7th–9th September 2006, Brémy.
- IRA, V. (2001): *Geografia času: Prístup, základné koncepty a aplikácie*. *Geografický časopis*, 53, č. 3, s. 231–245.
- ISARD, W. (1956): *Location and Space–Economy: A General Theory Relating to Industrial Location, Market Areas, Land Use, Trade, and Urban Structure*. John Wiley & Sons, Inc., New York, 350 s.
- JANELLE, D. G. (1995): Metropolitan expansion, telecommuting and transportation. In: Hanson, S. (eds): *The Geography of Urban Transportation*. Guilford, New York, s. 407–434.
- JÄRVINEN, J., KARJALUOTO, H. (2015): The use of Web analytics for digital marketing performance measurement. *Industrial Marketing Management*. Working paper, v tisku. DOI: 10.1016/j.indmarman.2015.04.009.
- JEPSEN, M., KLAMMER, U. (ed.) (2004): Flexicurity: conceptual issues and political implementation in Europe. *Transfer*, 10, č. 2: Special issue.
- KWAN, M. P. (2001): Cyberspatial cognition and individual access to information: the behavioral foundation of cyber geography. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 28, s. 21–37.
- KWAN, M. P. (2002): Time, information technologies and the geographies of everyday life. *Urban Geography*, 23, s. 471–482.
- LEE, S., MCCANN, D., MESSENGER, J. C. (2007): *Working Time Around the World: Trends in working hours, laws and policies in a global comparative perspective*. ILO/Routledge, Londýn, 220 s.
- LIER, D. C. (2007): Places of Work, Scales of Organizing: a Review of Labour Geography. *Geography Compass*, 1, č. 4, s. 814–833.
- LIER, D. C. (2012): Public Sector Labour Geographies and the Contradictions of State Employment. *Geography Compass*, 6, č. 7, s. 423–438
- LÖSCH, A. (1954): *The Economics of Location*. Yale University Press, New Haven, 520 s.
- LU, Z., HAN, R., DUAN, J. (2010): Analyzing the effect of website information flow on realistic human flow using intelligent decision models. *Knowledge-Based Systems*, 23, č. 1, s. 40–47.

- MADAJOVÁ, M. a ŠVEDA, M. (2013): Geografia času pod vplyvom informačno-komunikačných technológií. *Geografie*, 118, č. 2, s. 179–203.
- McDOWELL, L. (2009): *Working Bodies: Interactive Service Employment and Workplace Identities*. John Wiley & Sons, Oxford, 288 s.
- MILLER, H. J. (2005): Necessary space – time conditions for human interaction. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 32, s. 381–401.
- MOLLA-DESCALS, A. a kol. (2014): Determinants of website traffic: the case of European fashion apparel retailers. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 24, č. 4, s. 411–430.
- NOVÁK, J., NOVOBILSKÝ, J. (2013): Inovativní přístupy k zachycení přítomného obyvatelstva: data mobilních operátorů. *Urbanismus a územní rozvoj*, 16, č. 3, s. 14–18.
- NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J. (2012): Každodenní život a prostorová mobilita mladých Pražanů: pilotní studie využití lokalizačních dat mobilních telefonů. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 48, č. 5, s. 911–938.
- PAKKALA, H., PRESSER, K., CHRISTENSEN, T. (2012): Using Google Analytics to measure visitor statistics: The case of food composition websites. *International Journal of Information Management*, 32, č. 6, s. 504–512.
- PARK, J., KIM, J., KOH, J. (2010): Determinants of continuous usage intention in web analytics services. *Electronic Commerce Research and Applications*, 9, č. 1, s. 61–72.
- PLAZA, B. (2011): Google Analytics for measuring website performance. *Tourism Management*, 32, č. 3, s. 477–481.
- REILLY, P. (2001): *Flexibility at Work: Balancing the interests of employers and employee*. Gower Publishing Limited, Hampshire, 170 s.
- RIBARSKY, W., WANG, D., DOU, W. (2014): Social media analytics for competitive advantage. *Computers & Graphics*, 38, s. 328–331.
- RUTHERFORD, T. (2010): De/re-centering work and Class? A Review and Critique of Labour Geography. *Geography Compass*, 4, č. 7, s. 768–777.
- SÁNCHEZ, J. I. L. a kol. (2006): Is the Internet productive? A firm-level analysis. *Technovation*, 26, č. 7, s. 821–826.
- SHAW, S. L. (2006): What about 'time' in transportation geography? *Journal of Transport Geography*, 14, č. 3, s. 237–240.
- SHAW, S. L., YU, H. (2009): A GIS-based time-geographic approach of studying individual activities and interactions in a hybrid physical-virtual space. *Journal of Transport Geography*, 17, č. 2, s. 141–149.
- SCHWANNEN, T., KWAN, M. P. (2008): The internet, mobile phone and space–time constraints. *GeoForum*, 39, s. 1362–1377.
- STANDING, G. (1999): *Global Labour Flexibility: Seeking Distributive Justice*. London, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 441 s.
- STANDING, G. (2014): *The Precariat: The New Dangerous Class*. London, New York, Bloomsbury, 336 s.
- STEPCHENKOVA, S. a kol. (2010): Benchmarking CVB website performance: Spatial and structural patterns. *Tourism Management*, 31, č. 5, s. 611–620.
- SVOBODA, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2015): Flexibilita a lokalizace práce: přehled konceptuálních náhledů a jejich relevance pro výzkum metropolitních regionů v Česku. *Ekonomický časopis*, 63, č. 5, v tisku.
- SVOBODA, P., PŘÍDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M. (2014): Ukazatele ekonomické struktury a mobility obyvatelstva ve sčítáních lidu. *Historická geografie*, 40, č. 2, s. 285–306.
- TROJAN, J., TRÁVNÍČEK, J. (2011): Možnosti vizualizace (přinejmenším) 4 druhů prostorovosti. In: Svobodová, H. (ed.): *Prostorovost: místa, území, krajiny, regiony, globiony*. Sborník příspěvků z konference, GaREP, s. r. o., Brno, s. 116–125.
- TUFTS, S., SAVAGE, L. (2009): *Labouring Geography: Negotiating Scales, Strategies and Future Directions*. *Geoforum*, 40, č. 6, s. 945–948.
- WILLS, J. (2009): Subcontracted Employment and Its Challenge to Labor. *Labor Studies Journal*, 34, č. 4, s. 441–461.
- WILSON, M. (2012): Location-based services, conspicuous mobility, and the location-aware future. *Geoforum*, 43, č. 6, s. 1266–1275.

YU, H., SHAW, S. L. (2008): Exploring potential human activities in physical and virtual spaces: a spatio-temporal GIS approach. *International Journal of Geographical Information Science*, 22, s. 409–430.

Pracoviště autora: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Urbánní a regionální laboratoř, Albertov 6, 128 43 Praha 2; email: peter.svoboda@natur.cuni.cz.

Citační vzor:

SVOBODA, P. (2015): Newsletter a web ČGS: alternativní zdroje dat pro výzkum časové a prostorové flexibility práce českých geografů. *Informace ČGS*, 34, č. 2, s. 17–37.